

PRESENCIA DE LA DONA EN LES PECES DEL MUSEU PARROQUIAL (VILASSAR DE DALT)

MARC PONS PRATS

Introducció

La dona, la seva figura i tot el que representa ella mateixa com a ésser i com a símbol, ha estat un tema que sempre ha estat present en totes les cultures i en qualsevol de les seves manifestacions artístiques, ja sigui en pintura, escultura, ...

La representació escultòrica de la dona, tant si es dona com una figura exempta o com un element que pertany a un edifici, és present en tota la història de l'art. El que ha canviat és el tractament de la dona, ja que cada moment i cada cultura l'ha representat segons la seva visió i el paper que li ha assignat dins de la societat, papers i tractaments que han canviat i evolucionat al llarg del temps.

Avui però, ens aturarem a l'Edat mitjana, concretament vers el tombant dels s XV – s XVI, per parlar les tres representacions de dones que hi ha al Museu Parroquial de la Parròquia de Sant Genís de Vilassar (Vilassar de Dalt).

El Museu Parroquial va néixer l'any 2011 amb la voluntat de preservar les peces de l'església gòtica enderrocada just acabada la Guerra Civil l'any 1939. Va ser construïda entre els anys 1511 i 1519, data de la seva consagració i posteriorment va tenir diverses ampliacions. Es conserven peces ben diverses: mènsules, claus de volta, nervis, capitells i la porta d'accés (encara en ús a dia d'avui dins de la nova església parroquial – 1948), etc.

Prèvia

El discurs que pot generar el Museu Parroquial permet tractar múltiples temàtiques: dins de la temàtica de la Trobada, tractarem la dona des de la perspectiva de la visió religiosa, mostrant les figures que hi ha en el conjunt museïtzat i d'acord a l'assignació del paper que tindria cadascuna d'aquestes en una visió escolàstica.

Així mateix, cal concebre el temple com l'espai d'interacció entre el món dels homes i el món diví. Cada vegada que el fidel s'endinsa més en l'edifici, l'espai esdevé més sagrat ja que es troba més a prop de l'altar. I hi trobem una representació de tots dos.

Les peces

Del conjunt de peces conservades avui farem bàsicament referència a algunes de les mènsules i a la porta d'accés de l'església gòtica. Les imatges i escenes representades parlen del món terrenal i del món diví, que es fusionen en un sol espai, l'església. El conjunt de mènsules del Museu Parroquial es poden agrupar segons la temàtica de les seves representacions:

- 3 Mènsules (historiades) del període o temps de Nadal La Nativitat, L'Epifania i La Fugida d'Egipte (relacionat amb la matança dels Sants innocents, el Somni de Josep i la Fugida d'Egipte)
- 2 Mènsules dels evangelistes A cada mènsula hi ha dos evangelistes: Sant Mateu i Sant Marc, i Sant Lluç i Sant Joan
- 3 Mènsules de la gent Les dues mènsules dels dos contorsionistes / malabaristes i la mènsula de la Dama i el Cavaller Caçador
- 3 Mènsules del pecat i de la salvació Mènsula del dimoni i els dos brancals de la porta principal
- 1 Mènsula amb motius decoratius Mènsula de la fulla
- 1 Mènsula amb motiu profètic Mènsula de la trona de predicar

Totes les mènsules són peces de pedra arenisca i de forma paral·lela·lapípeda. Formaven part de l'estructura de l'església gòtica fent de suport dels nervis de les voltes per poder transmetre els esforços a les parets laterals i com a punt de descàrrega dels arcs de la porta principal. Totes les peces que comentarem pertanyen al moment de la construcció inicial de l'església (primer quart del s XVI). Cal tenir present que l'església té diferents modificacions abans del seu enderroc i els materials emprats i els temes decoratius difereixen dels originals per això es fa necessari recalcar·ne l'antiguitat.

Les mènsules presenten una cara ricament treballada (esculpida) i la resta és un acabat en brut i mal conformat. Les cares superior i inferior són totalment llises, planes i horitzontals i paral·leles entre si, per tal de poder acomplir plenament la seva funció estructural (no hem d'oblidar que des d'un punt de vista purament constructiu, la decoració de la peça és absolutament innecessària). Cada escena està emmarcada per una representació vegetal a cada costat de la mènsula i superiorment està rematada amb una cornisa.

Les virtuts i la perfecció

Una de les particularitats de les mènsules del Museu Parroquial és que tres d'elles estan vinculades entre si. En conjunt, ens expliquen el Període de Nadal, i de manera particular, cadascuna d'elles explica un passatge d'aquest període: la Nativitat (el Naixement), l'Epifania (la Visita dels Tres Reis Mags d'Orient) i la Fugida a Egipte (dins del marc de la Matança dels Sants Innocents).

La imatge femenina que volem senyalar en aquest primer punt és la figura de la Mare de Déu Apareix representada en dues de les tres mènsules citades i en ambdues (Nativitat i Fugida a Egipte) és una figura de dona, nimbada, que cuida i sosté el Nen Jesús. Vesteix una túnica i es cobreix amb un vel que amaga els cabells. Per la posició, podria remetre a una imatge de "Mare de Déu sedent" (figura asseguda). A la de la Nativitat, la figura de la Mare de Déu (que és la que està en més mal estat de tot el conjunt: la cara, els braços i les cames estan malmesos), té el protagonisme de l'escena compartint·la amb Sant Josep i el Nen Jesús. Apareixen també les imatges del Bou i la Mula al costat de la menjadora.

La Mare de Déu sempre apareix esculpida amb el cos sencer, a diferència de Sant Josep, on només apareix fins a la cintura. Pràcticament es pot dir que mig cos de Sant Josep és tota l'altura del cos de la Mare de Déu. La cara treballada de la mènsula mesura 37 cm d'altura i 80 cm de longitud. La figura de la Mare de Déu té una altura de 26 cm i 11 cm d'amplada. Per posició, es troba més centrada en el conjunt (11 cm de l'eix), a diferència de Sant Josep que està més desplaçat (12 cm).

La qualitat dels detalls de la peça són interessants. Ambdós presenten els mateixos ulls, ametllats. El vestit de la Mare de Déu presenta un conjunt de plecs que donen volum a la imatge. Els detalls de Sant Josep són molt més evidents ja que no hi ha danys: una barba amb els pèls pentinats en vertical o una mà en primer pla que sosté una vara. Sant Josep va vestit, com la Mare de Déu, a diferència de l'Infant que està nu i exposat en el primer pla de la peça.

La mènsula de la Fugida a Egipte és una mènsula que té dues parts escèniques dins de la mateixa peça. La part dreta de la mènsula representa "el Somni de Josep: un àngel li diu que agafi l'Esposa i el Fill i que marxin davant de la matança ordenada per Herodes". L'altra meitat de la mènsula correspon pròpiament al viatge, on Mare i Fill viatgen a llocs d'un animal. De les dues escenes representades, la de la Mare i el Fill mentre viatgen, ocupa pràcticament dues terceres parts de la peça i en el centre de la mènsula hi apareix la Mare de Déu amb el Fill en braços. La Mare de Déu és l'encarregada de sostenir el Nen Jesús en una imatge fantàstica i plena de plasticitat i moviment: el guia – viatger (que no és Sant Josep, que es troba a l'altra escena de la mènsula) condueix l'ase que els transporta. El guia – viatger no porta nimba ja que no és un personatge sant.

El treball de la peça presenta múltiples detalls, la corda i l'arnés que subjecte l'animal perquè el guia el pugui manar, la tanca del llibre que l'àngel sosté en braços, els cabells de l'àngel i la barba de Sant Josep i el guia... De la figura de la Mare de Déu, ens mostra un detall que en la mènsula anterior no se'ns mostra: els peus. Per sota la túnica que li arriba fins als peus tot i estar sobre la muntura. El cap està cobert per un mantell. En aquest aspecte, les dues representacions presenten una imatge semblant. El Nen no descansa directament sobre la falda de la Mare sinó que Ella el sosté amb els braços.

Aquesta mènsula té unes dimensions de 37 cm d'altura i 90 cm de base. La figura de la Mare de Déu té 24 cm d'altura i 10 cm d'amplada. El simbolisme de la Verge és molt important ja que a part de ser la Mare de l'Infant, se l'associa a mare de tots els homes i en el fons de tota la humanitat. Ha donat fruit a múltiples advocacions. La imatge de la Mare de Déu és sempre de dona abnegada en la cura del seu fill, que no l'abandona. És una mitificació de la personificació de les mares, carregada amb totes les virtuts possibles.

La gent del món terrenal

L'església és el punt de connexió entre el món terrenal i el món espiritual. Així doncs, hi ha una representació dels dos mons, el terrenal dels homes i les dones enfront del món diví. El

temple suposa una simbiosis entre el món terrenal i el món diví, consideració important dins de la fe cristiana ja que l'objectiu de la qual és la salvació de la ànima. Quan l'ànima deixa el cos terrenal aquesta ha de trobar la salvació (cel) i no caure a l'infern, tot i ser en origen un ésser pecador.

Dins de les imatges de les mènsules del temple vilassarenc, és possible identificar figures que corresponen a personatges de la Sagrada Família o de la Història Sagrada i d'altres personatges que expliquen altres qüestions, a voltes, temes no teològics i ni tan sols religiosos. Són eines que permeten incorporar nous conceptes dins del discurs. Aquestes representacions de persones permeten involucrar-hi el visitant. Aquesta és la funció de les imatges que presentem: la gent normal i la de les classes dominants ens permeten parlar dels homes (fidels que acudeixen a l'església). Les imatges són variades i molt il·lustradores de la composició social de l'època, permeten descobrir trets més antropològics de la vida quotidiana... Però en el cas que ens ocupa, volem parlar concretament de la representació de la dona.

Normalment les imatges per parlar dels homes i de les dones es trien molt acuradament. Els homes (i dones), a l'església gòtica vilassarenca els trobem representats en les imatges dels fonambulistes acrobates de les mènsules de l'absis. Són dues imatges d'un home fent voltaretes o exercicis gimnàstics. Una altra manera de representari'los, és amb escenes de treball al camp o fent oficis diversos, a voltes homes i a voltes dones, però aquesta representació no la tenim present a les peces del Museu Parroquial.

Però en el treball que ens ocupa, voldríem centrar l'atenció en la mènsula que estava a l'entrada de l'església (dreta entrant) i que sostenia un dels nervis de la volta del Cor de l'església: la mènsula de la Dama i el Caçador. La mènsula presenta el mateix format que les anteriorment exposades, potser una mica més petita, però és també de pedra arenisca amb el tema tancat per motius vegetals i coberta de cornisa. Mitja mènsula correspon a la imatge d'un home caçant enmig d'un bosc espès. Apunta la fletxa del seu arc contra un ocell i un conill (al ser de gran tamany hi ha qui aventura a identificar el conill convertint-lo amb un cérvol). Una escena de caça d'aquesta magnitud i d'un gran treball en la seva execució ens mana a pensar en un personatge amb dret de caça, esport de la noblesa i activitat no permesa al poble.

L'altra meitat de la mènsula en presenta la cara d'una dona. No hi ha relació de dimensions i de proporció entre les dues imatges. La cara de la senyora (alguns diuen que sembla que estigui enfadada), ocupa tot l'espai. El cap està cobert per un vel subjectat per una mocador que fa de diadema. El rostre està envoltat de cabells o del que podria ser una peça que emmarca la cara. Tot i així, igual que en el treball de rebaix de l'escena de caça que dona molta profunditat al bosc amb els contrastes de volum i clarobscur de l'enramat, l'escultor hauria donat el toc de qualitat creant formes de plecs i de volum a les robes.

Les activitats i les vestimentes mostrades a la peça, porten a pensar que no són persones comuns, sinó que per la posició de la mènsula dins de l'església i la significància de les representacions, aquesta dona i l'home que l'acompanya, possiblement hauria de ser

persones importants, els senyors del castell de Vilassar. No ha de sorprendre, els Desbosch, nouvinguts a la vila i amb moltes ganes de marcar posició (social, econòmica i jurídica) sobre la població, van participar (i en el futur seguiran fent-ho), en la construcció i ornamentació del temple. Així doncs, aquest home i la seva dona no només representen a la gent dins de l'església, sinó que la seva presència també permet determinar una posició social dins del conjunt de la població. La presència d'aquesta parella dins de l'església és utilitzada com un recurs publicitari per fer notori el seu poder i posició, proclama que es fa en l'edifici més important.

Aquesta mènsula té una altura de 37 cm i una longitud de 75 cm. La imatge de la dona té 23 cm d'altura i 32 cm de base. Ocupa el 50% de la superfície de la peça.

Segons la hipòtesi anteriorment indicada en la que les figures representades corresponen als senyors del castell de Vilassar, podem posar noms a aquests rostres d'acord als estudis realitzats per Carreras Candi. Si fem correspondre la relació matrimonis dels senyors del castell amb la data de construcció de l'església, els rostres prenen nom:

- Francesc Desbosch
- Violant de Cartellà.

El pecat i la salvació

En unes línies anteriors es comenta la interacció que es produeix en una església al ser un punt de trobada entre el món terrenal i el món diví: on els homes acudeixen per la salvació de la seva ànima. Aquest és un tema recurrent, ja en el romànic i en aquesta cas ja amb un estil de gòtic tardà, se'ns torna a recordar les conseqüències d'un mal comportament durant la vida. El cristià no ha de sucumbir al pecat i només amb una vida de virtut i havent vençut el mal se'ls hi obriran les portes del paradís.

El pecat i el dimoni es troben representats en dos punts diferents de l'edifici parroquial. El dimoni, una forma mig animal mig humana que evoca a les figures zoomòrfiques de les cultures egípcies o grecoromanes per exemple, representa el mal en la seva essència. El boc, mascle de la cabra, amb una forma hominoide, porta banyes curtes, una cara amb morro, cos recobert amb un pèl molsut (llanós), cua curta i enlloc de peus, camina sobre peülles. Té representada una cara de sàtir a la panxa i un sexe molt marcat. Representa el dimoni per excel·lència com a portador i temptador del pecat. La representació del món dels homes estaria significada amb les dues mènsules dels equilibristes i la de la Dama i el Caçador.

A la porta principal d'accés al temple gòtic (actualment és la porta lateral del temple parroquial) a la mènsula del brancal dret de la porta, hi ha una representació que escenifica el pecat: una dona que mostra els seus pits mentre munta un animal. L'animal no es pot identificar bé, com tampoc s'identifiquen les imatges que participen de la mateixa escena, un home amb una espasa i un home que sosté el seu cap entre les seves pròpies mans (?). Potser vol ser algun personatge que ens anuncia el pecat, fins i tot, podria ser el mateix anunci de les conseqüències un crit cap a la luxúria (en forma de dona pecaminosa que mostra el seu cos).

La representació del cos i l'expressió sexual d'aquest no és una temàtica molt coneguda però per això no vol dir que no sigui inexistent com a representació escultòrica. Podria molt ben ser una representació d'una situació com la que representarien les ciutats de Sodoma i Gomorra, plenes de vicis. Aquesta dona pecadora, i no només en el sentit sexual, caldria emmarcar-la en el context de Eva (Adam i Eva, on és ella qui sucumbeix a menjar la poma) o de Edith (esposa de Lot) a qui la seva curiositat la converteix en una estàtua de sal,...).

Cloenda

Les mènsules del mur Nord de l'església corresponen a les mènsules historiades del període de Nadal: Nativitat, Fugida d'Egipte i l'Epifania (ordenades per aquest ordre des de l'altar fins a la façana). Les mènsules dels Evangelistes estaven al mur Sud (costat mar) de la nau. En aquest mateix mur hi havia, sostenint el cor, la mènsula de "La Dama i el Cavaller". La porta de l'església, contenia les mènsules dels brancals, amb un missatge de salvació enfront del pecat. La representació femenina és present en el conjunt de figures i ocupa el mateix ventall argumental i figuratiu que el dels homes.

Així mateix, podria dir-se que les representacions femenines recullen els tres nivells de la visió de les dones:

- La dona idealment perfecta: la Verge Maria, paradigma de les millors virtuts i gràcies. Mirall de comportament.
- La dona pecadora: reflex totalment antagònic de la primera
- I la dona que fa el camí per assolir la salvació (sortir del pecat per entrar a la veritat), camí que després de Maria Magdalena, caldrà que segueixin totes.

